

cencji Creative Commons. Wśród poruszanych zagadnień znalazła się także kwestia zasad oceny periodyków naukowych i listy czasopism punktowanych ogłoszonej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Podsumowaniem Międzynarodowego Tygodnia Open Access stała się debata o otwartych zasobach zainicjowana 10 grudnia 2012 r. na stronach rządowych przez Michała Boniego, Ministra Administracji i Cyfryzacji. Do końca 2013 r. Ministerstwo zamierza przygotować ustawę wspomagającą proces otwierania zasobów wiedzy i kultury za pośrednictwem Internetu. Jej założeniem jest „wprowadzenie precyzyjnej definicji zasobów publicznych i rozróżnienie ich od informacji publicznej oraz wprowadzenie jedno-

litych norm prawnych określających jasne kryteria i warunki korzystania z zasobów będących w posiadaniu podmiotów publicznych”⁴. Ustawa ma przyczynić się do długotrwałego i stopniowego procesu otwierania zasobów i wspierać właściwe rozwiązania prawne.

Wanda A. Ciszewska

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

⁴ Już niedługo konsultacje. *Otwarte zasoby – źródło wiedzy i inspiracji* [on-line]. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji [dostęp 31 marca 2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://mac.gov.pl/bez-kategorii/zaczynamy-akcje-otwarte-zasoby-zrodlo-wiedzy-i-inspiracji/>.

W dniach 8–9 listopada 2012 r. w budynku Collegium Humanisticum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK) została zorganizowana Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich od wieku XIX do czasów współczesnych”. Była to trzecia – przygotowana przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK – edycja konferencji poruszającej zagadnienia ograniczania wolności słowa. W jej trakcie zaprezentowano

III Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich od wieku XIX do czasów współczesnych” (Toruń, 8–9 listopada 2012 r.)

DOI: 10.12775/TSB.2013.017

łącznie 32 referaty. Tematyka konferencji obejmowała kwestie związane z różnorodnymi formami ograniczania wolności słowa na ziemiach polskich

od XIX w. aż do czasów współczesnych. W ramach dwudniowego spotkania zostały przedstawione referaty poruszające zagadnienia mechanizmów stosowanych w celu kontrolowania słowa, praktycznych przejawów działalności organów władzy za tę kontrolę odpowiedzialnych oraz możliwych skutków wprowadzanych ograniczeń. Zaproponowane przez prelegentów wystąpienia doskonale wpisywały się w zakres tematyczny zaplanowany przez organizatorów, a więc problematykę ograniczania wolności słowa w kontekście prasy i rynku książki, twórczości literackiej, edukacji czy funkcjonowania mediów elektronicznych. Konferencja zgromadziła przedstawicieli świata nauki z Bydgoszczy, Gdańska, Katowic, Kielc, Krakowa, Lublina, Łodzi, Olsztyna, Poznania, Rzeszowa, Słupska, Torunia, Warszawy i Wrocławia, zajmujących się przejawami ingerencji w słowo drukowane – głównie na łamach książek i czasopism, ale także w publikacjach kartograficznych, tekstach piosenek oraz Internecie.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonał Prorektor UMK prof. dr hab. Andrzej Sokala. Następnie krótką historię Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz plany związane z dalszym rozwojem uczelni przedstawił Prodziekan Wydziału Nauk Historycznych – prof. dr hab. Wiesław Sieradzan.

Pierwszy dzień konferencji został podzielony na trzy części: sesję ple-

narną oraz obrady w dwóch sekcjach. Sesję plenarną poprowadziła prof. dr hab. Grażyna Gzella – przewodnicząca Komitetu Naukowego konferencji. W tej części zaprezentowano 8 referatów. Sesję rozpoczęło wystąpienie dr. Henryka Bałabucha (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) pt. „Równość? Jedność? i Niepodległość?» a wolność słowa w powstaniu styczniowym – próba konceptualizacji”. W referacie poruszono temat meandrów wolności słowa podczas powstania styczniowego, ukazując specyfikę sytuacji, w której spory o prawo do swobody publikowania powstawały w warunkach powstania zbrojnego. Następny referat „Wprowadzenie cenzury prewencyjnej w 1920 roku w Wielkopolsce w świetle archiwaliów Archiwum Państwowego w Poznaniu” przedstawił prof. dr hab. Jacek Gzella (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). W jego ramach prelegent omówił problemy związane z wprowadzeniem ujednoliconych przepisów dotyczących cenzury prewencyjnej, spowodowanej m.in. opóźnieniami w tworzeniu stosownych dokumentów i ich wprowadzaniu w życie. Kolejny referat pt. „Walka z lekturą zakazaną». Bibliologiczne spojrzenie na dyskusje wokół książki «zakazanej» i jej wpływu na dzieci i młodzież w dwudziestoleciu międzywojennym” zaprezentowali dr hab. Grażyna Wrona i dr Grzegorz Nieć (Uniwersytet Pedagogiczny im.

KEN w Krakowie). Na tle sporów politycznych i zachodzących zmian obyczajowych autorzy przedstawili problemy związane z „książkami zakazanymi” i odnieśli się do środowisk, które w oparciu o wyznawane wartości dopuszczały się autocenzury, wpisując pewne utwory albo grupy dzieł na listę tytułów szkodliwych. W dalszej części obrad głos zabrała dr hab. Agnieszka Cieślakowa (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), która w referacie „Janu-ary Grzędziński «Czarno na białem» i dwie cenzury” porównała przedwojenny i obowiązujący w PRL system kontroli prasy na przykładzie czasopi-sma „Czarno na białem”. Kolejny referat pt. „Cenzura w PRL jako nieefektywna kopia radzieckiej hybrydy leninowsko-stalinowskiej” wygłosił dr hab. Piotr Nowak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). W kontekście systemu prawnego obowiązującego w Polsce po II wojnie światowej pre-legend wskazał szereg błędów zwią-zanych z literalnym przeniesieniem radzieckich przepisów o cenzurze prewencyjnej na polski grunt. Jako następna wystąpiła dr Dorota Degen (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w To-runiu), która w referacie „Polityka wydawnicza w sferze nauki w Polsce w latach 1945–1956. Ograniczenia prawne i administracyjne” dokonała prezentacji wybranych aspektów praw-no-administracyjnych działalności wy-dawniczej w sferze nauki w latach

1944–1956 oraz podjęła próbę okre-slenia miejsca książki w ogólnokra-jowym systemie wydawniczym tego okresu. Podobny charakter przybrało wystąpienie dr hab. Katarzyny Tałuc (Uniwersytet Śląski w Katowicach). W prelekcji pt. „Polityka kulturalna wojewódzkich organów PZPR w latach 1976–1990 (na przykładzie instytucji życia kulturalnego województwa kato-wickiego)” autorka wskazała mechani-zmy stosowane przez organy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w celu organizowania i kontroli przejawów aktywności kulturalnej. Ostatni re-ferat w sesji plenarnej zatytułowany „Nie formatujmy świata wedle jednej doktryny” przedstawiła dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), która scharakteryzowała i dokonała ty-pologii segmentu czasopism o sztuce, niepodlegających cenzurze obyczajowej i kościelnej w Polsce po 1989 r.

Dalsze obrady toczyły się w dwóch sesjach. W każdej z nich przedstawiono 7 referatów. Obrady w pierwszej sesji rozpoczął referat dr. Tadeusza Pół-chłopka (Uniwersytet Rzeszowski) pt. „Wpływ cenzury na recepcję twórczości Leszka Dunina Borkowskiego”, w któ-rym autor zaprezentował sylwetkę Leszka Dunina – poety i wydawcy dzia-łającego na terenie Galicji – oraz jego konflikty z aparatem cenzury. Kolejne wystąpienie należało do dr Moniki Opióły-Cegiełki (Uniwersytet Kazimie-

rza Wielkiego w Bydgoszczy). W swoim referacie zatytułowanym „Niewygodne dla pruskiej władzy. Życie kulturalne w Bydgoszczy w II połowie XIX i pocz. XX wieku” prelegentka skupiła się na konflikcie między aktywistami kulturalnymi, działającymi na terenie Bydgoszczy, a władzą pruską, w interesie której była redukcja do minimum aktywności kulturalnej w obawie przed integracją społeczeństwa polskiego. Historię wprowadzania cenzury prewencyjnej na Litwie i konsekwencje dla rozwoju życia umysłowego i kulturalnego przybliżyła z kolei dr Jolanta Kowal (Uniwersytet Rzeszowski) w referacie pt. „Cenzura prewencyjna na Litwie w epoce porozbiorowej (1794–1826)”. Następne trzy referaty dotyczyły kolejno: roli środowiska kościelnego i jego stosunku do współtworzonego ruchu ludowego (dr Andrzej Kaleta, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, „Stanowisko władz kościelnych wobec ruchu ludowego w Galicji na przykładzie działalności społecznej i wydawniczej księdza Stanisława Stojałowskiego”), konfliktów i ewolucji cenzury na obszarze Łodzi (mgr Kamil Śmiechowski, Uniwersytet Łódzki, „Zrywy i represje. Rola cenzury i władz carskich w dziejach prasy łódzkiej do roku 1914”) oraz kulis wybranych procesów prasowych (prof. dr hab. Grażyna Gzella, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, „Procesy prasowe zapomnianych gazet pomor-

skich z lat 1910–1915”). Przedmiotem wystąpienia kończącego obrady w pierwszej sesji było funkcjonowanie krakowskiego systemu kontroli prasy i wydawnictw wobec jednodniówek wydawanych w tym mieście. Ten temat przybliżył w swym wystąpieniu zatytułowanym „Jednodniówki w systemie krakowskiej cenzury w latach 1923–1939” dr Adam Ruta (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie), który w referacie sprecyzował powody interwencji krakowskiego aparatu kontroli publikacji.

Obrady drugiej sesji rozpoczął referat dr Aleksandry Bagieńskiej-Masioty (Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu) pt. „Zarys obowiązujących uregulowań prawnych oraz funkcjonowanie instytucji cenzury w PRL w latach 1944–1981”. Prelegentka przybliżyła w nim historię kształtowania się aktów prawnych regulujących funkcjonowanie cenzury w PRL. Autorka wyjaśniła najważniejsze metodologiczne zagadnienia związane z rozwojem cenzury i zmianami przepisów w kontekście ewoluującej sytuacji polityczno-ustrojowej w państwie. Wśród wystąpień w tej części obrad znalazł się również referat badacza reprezentującego Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie – dr. hab. Andrzeja Drózdza, który wygłosił prelekcję pt. „Walka o przetrwanie krakowskich wypożyczalni dochodowych w okre-

się polskiego stalinizmu i wczesnego Gomułki”. Na podstawie archiwaliów krakowskich i warszawskich badacz omówił aktywność lokalnych wypożyczalni dochodowych, źródła ich finansowania oraz konflikty z władzą, które niejednokrotnie doprowadzały do zamknięcia wypożyczalni. Kolejne wystąpienie należało do mgr Magdaleny Żmijkowskiej (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie). W referacie „Problematyka historyczna na łamach «Panoramy Północy»” autorka zaprezentowała miejsce i rolę problematyki historycznej publikowanej na łamach tygodnika „Panorama Północy”. Dzięki rzetelnie przeprowadzonej analizie treści tego periodyku możliwa była prezentacja tematów najczęściej poruszanych na łamach pisma. Następnie zgromadzeni w tej części uczestnicy konferencji wysłuchali wystąpień dr Jolanty Dzierżyńskiej-Mielczarek (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, „Ekonomiczne ograniczenia wolności mediów lokalnych”) na temat wpływu, jaki wywarły na niezależność mediów lokalnych koncentracja własności i malejąca konkurencja między mediami, a także ich komercjalizacja i uzależnienie od rynku reklam, dr. Jarosława Centka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, „(Auto)-cenzura w czasopiśmie z dziedziny modelarstwa kartonowego przed 1989 rokiem”) na temat oddziaływania cenzury na czasopisma branżowe oraz dr

Beaty Konopskiej (Instytut Geodezji i Kartografii w Warszawie, „Niewygodne dla władzy słowa na mapach na przykładzie publikacji kartograficznych wydawanych w okresie PRL”) na temat ingerencji władz w dokumenty kartograficzne. Na zakończenie tej części obrad i pierwszego dnia konferencji został przedstawiony referat mgr Karoliny Bittner (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) pt. „Polityka kulturalna PZPR wobec piosenki (na wybranych przykładach)”. Autorka przybliżyła funkcje, jakie pełniła muzyka rozrywkowa w polityce kulturalnej władz Polski Ludowej. Prelegentka zobrazowała przykładami specjalnie stworzoną listę kryteriów, które musiał spełnić artysta estradowy, by występować publicznie. Pierwszy dzień konferencji zakończyła dyskusja plenarna, podsumowująca i komentująca referaty wygłoszone we wszystkich częściach, oraz uroczyste spotkanie jej uczestników.

W drugim dniu konferencji obrady toczyły się również w dwóch sesjach. Podczas pierwszej sesji były prezentowane referaty poruszające zagadnienie cenzury w kontekście literatury polskiej. Obrady w tej części rozpoczął referat dr. Michała Rogoża (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) „Przekłady zagranicznej literatury dla dzieci i młodzieży w okolicach polskiej cenzury. Ocena książek skierowanych do wydania w latach

1948–1956”, w ramach którego autor omówił wyniki analizy archiwaliów dotyczących ocen cenzorskich literatury powszechnej tłumaczonej na język polski i przeznaczonej w opinii cenzorów dla młodego czytelnika. Następnie wysłuchano referatu mgr Mileny Śliwińskiej (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) „Pisarz pisarzowi cenzorem. Sytuacja środowiska literackiego po II wojnie światowej”. W ramach tego wystąpienia zostały przedstawione przykłady łamania uchwały Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie, mówiącej o nieogłaszaniu utworów w kraju i powstrzymaniu się od współpracy z polskimi instytucjami. Uczestnicy konferencji mogli również zapoznać się z wystąpieniem mgr Agnieszki Kloc (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) „Cenzura wobec tematu Armii Krajowej w literaturze pięknej w okresie 1956–1958”, omawiającym zabiegi i metody stosowane przez cenzurę w celu uzyskania określonej wymowy danego dzieła literackiego. W tej części konferencji wystąpiła także mgr Renata Nolbrzak (Uniwersytet Łódzki) z referatem „Wpływ powstania drugiego obiegu wydawniczego na kondycję literatury polskiej w latach 70. i 80. XX wieku”. Przedstawione przez autorkę przykłady publikacji, które dzięki powstaniu podziemia wydawniczego miały szansę na publikację, dowiodły, że odbudowa kultury i jej dalsze funkcjonowanie nie byłoby w pełni moż-

liwe, gdyby nie korzystne warunki do prowadzenia tego typu działalności, stworzone w ramach tzw. drugiego obiegu.

W sesji drugiej swój referat zaprezentowała dr Marta Pękalska (Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu) „«Użyć wszelkich środków, by książka się nie ukazała» – wrocławskiego Wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich potyczki z cenzurą w latach 1945–1953”. Treść referatu przybliżyła historię działalności Ossolineum na tle problemów z urzędem cenzury. Na podstawie archiwaliów autorka ustaliła, że w przypadku edycji tego wydawnictwa cenzorzy często zwracali uwagę na samą instytucję wydawniczą i miasto jej pochodzenia, co prowadziło do konfiskat całych nakładów lub ingerencji w treść wydawanych publikacji. Obecność cenzury we współczesnym świecie zaprezentował dr Adam Jachimczyk (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) w wystąpieniu „Rejestr Stron i Usług Niedozwolonych – przyczynek do historii cenzury w polskim Internecie”. Autor przeanalizował przebieg prac nad nowelizacją ustawy z 2004 r., wprowadzającej tzw. Rejestr Stron i Usług Niedozwolonych. W latach 2009–2010 rząd polski przygotował nowelizację, która ostatecznie nie została wprowadzona w życie. Sprzeciw, jaki zgłosiło środowisko użytkowników Internetu,

uwidocznili, że planowane w rejestrze zapisy były niezgodne z konstytucją. W efekcie tego sprzeciwu i kosztów, jakie generowałyby cenzura polskiego Internetu, zrezygnowano z planów wdrożenia tego projektu. Autor kolejnego referatu – dr Jacek Wojsław (Uniwersytet Gdański) przedstawił referat pt. „Miejsce cenzury w ocenach aparatu partyjnego w okresie politycznej konfrontacji lat 1980–1981”. Przedmiotem prelekcji był stosunek aparatu partyjnego do roli i miejsca komunistycznej cenzury w okresie politycznej konfrontacji z tzw. pierwszą „Solidarnością”. W referacie dr Ireneusza Bienieckiego (Akademia Pomorska w Słupsku) pt. „Formy oddziaływania i kształtowania poglądów wygodnych dla władzy w procesie szkolenia ideowo-politycznego i partyjnego na przykładzie jednostek ochraniających granicę morską PRL w latach 1965–1991” została naświetlona rola przedstawicieli Sił Zbrojnych w kształtowaniu poglądów wygodnych dla władz PRL oraz organizacja procesu szkolenia ideowo-politycznego kadry i żołnierzy zasadniczej służby wojskowej.

Ostatnia część konferencji miała charakter sesji plenarnej. W jej ramach wysłuchano referatu dr Barbary Centek (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) „«Niech sobie tam pisze...» Działalność wydawnicza Samorządu Studenckiego KUL w ostatniej dekadzie PRL”, w którym omówiono różne

etapy funkcjonowania studenckiej działalności wydawniczej, podkreślając stosunkowo szczelny aparat cenzury funkcjonujący na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 80. XX w. W ostatniej prelekcji mgr Edyty Lichomskiej (Katolicki Uniwersytet Lubelski) pt. „O granicach wolności słowa w demokratycznej Polsce” wysłuchano pogłębionej analizy współcześnie obowiązujących granic wolności słowa. Referentka posłużyła się przykładami ograniczania wolności słowa w różnych środowiskach, a także w przekazie medialnym, wobec którego coraz trudniej dokonać wyboru między treściami w pełni obiektywnymi a subiektywnymi opiniami.

Obrady zakończyła Przewodnicząca Komitetu Naukowego konferencji prof. dr hab. Grażyna Gzella, a podsumowała je dr hab. Grażyna Wrona, która zanalizowała pod względem chronologii wszystkie wystąpienia zaprezentowane w ramach konferencji. Zgodnie z tą analizą, najwięcej referatów zostało poświęconych ograniczaniu wolności słowa w okresie 1945–1989. Organizatorzy konferencji zapowiedzieli publikację wygłoszonych referatów i głosów w dyskusji.

Piotr Rudera

uczestnik studiów doktoranckich z zakresu bibliologii, prowadzonych na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu